

**ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г.С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ
ЛАБОРАТОРІЯ ПСИХОЛОГІЇ ОБДАРОВАНОСТІ**

**САМОРОЗВИТОК І ПСИХОЛОГІЧНА ПІДТРИМКА
ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ ТА СТУДЕНТІВ
В УМОВАХ ВІЙНИ**

ТЕЗИ ДОПОВІДЕЙ XV НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

20 квітня 2023 року

Київ - 2023

УДК 159.943

Саморозвиток і психологічна підтримка обдарованих учнів та студентів в умовах війни: тези доповідей XV науково-практичного семінару, 20 квітня 2023 р. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2023. 31 с.

У збірнику представлено тези виступів учасників традиційного науково-практичного семінару лабораторії психології обдарованості «Саморозвиток і психологічна підтримка обдарованих учнів та студентів в умовах війни». Авторами намічено ряд евристичних підходів до надання психологічної підтримки особистості загалом, особистості у складних життєвих обставинах і, зокрема, обдарованій особистості. Збірник об'єднує наукові студії як відомих дослідників, так і молодих, які тільки розпочинають свій науковий шлях.

Тексти тез представлені в авторській редакції.

*Рекомендовано до випуску і розповсюдження рішенням вченої ради
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
(протокол № 6 від 25.04.2023 р.)*

Комп'ютерний макет: М.М. Чекрижова

Зміст

Кокун О. М., Безверхий О. С.

Особливості впливу негативних чинників війни на студентську молодь4-6

Музика О. Л.

Психолого-технологічний комплекс як цілісна структурна одиниця психологічної технології.....7-9

Гнатюк О. В.

Особливості психологічної допомоги обдарованим учням в умовах воєнного стану.....10-11

Гурлева Т. С., Журавльова Н. Ю.

Формування мотивації до розвитку критичного мислення у студентів: аспекти психологічної допомоги.....12-14

Загурська І. С.

Розвиток психологічної стійкості в учнів: ідентифікація та активація цінностей....15

Корінна Л. В., Сірик О. О.

Безпечне освітнє середовище як фактор розвитку особистості учня в умовах дистанційного навчання16-17

Музика О. О.

Діагностування та тренінг професійної самоефективності музично обдарованих студентів.....18-20

Никончук Н. О.

Вербалізація колективних уявлень про людей з високим рівнем розвитку здібностей у пареміях української мови.....21-23

Пастушенко В. С.

Психологічні виміри психічного здоров'я обдарованих молодших школярів..24-26

Савуляк В. О.

Розвиток психосоціальних компетентностей здобувачів освіти в умовах змішаної форми навчання.....27

Соловей Я.Г.

Особливості ціннісної підтримки розвитку музично обдарованої особистості.....28-29

Андрющенко Г.О.

Педагогічна обдарованість вчителя – як фактор сприяння розвитку обдарованості учнів та вихованців.....30-31

О. М. Кокун

*заступник директора з науково-інноваційної роботи
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
член-кореспондент НАПН України, доктор психологічних наук, професор
e-mail: kokun@ukr.net*

О. С. Безверхий

*доцент кафедри психології та соціальної роботи
Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського,
кандидат психологічних наук, доцент
e-mail: bezoleg2016@gmail.com*

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ НЕГАТИВНИХ ЧИННИКІВ ВІЙНИ НА СТУДЕНТСЬКУ МОЛОДЬ

Постановка проблеми. Загальновідомо, що війни приносять населенню країн, що зазнали збройної агресії, численні біди. Зокрема, негативний вплив на психічне здоров'я населення найчастіше виявляється у істотному підвищенні рівнів депресії, тривоги, посттравматичних стресових розладів (ПТСР) та дисоціативних розладів [3]. Як показали наші дослідження [2], внаслідок масштабної збройної агресії Російської Федерації у цивільного населення України відбулося істотне зниження рівнів психофізіологічної стійкості та самоефективності у порівнянні з результатами досліджень довоєнного часу, а також стрімке зростання ознак ПТСР та соматичних скарг.

Однією із достатньо уразливих категорій населення щодо впливу негативних чинників війни є студентська молодь, значна частина якої і у мирний час зазнає достатньо істотних адаптаційних проблем [1]. Нижче ми представимо частину результатів наших досліджень, спрямованих на визначення особливостей впливу негативних чинників війни на студентів.

Виклад основного матеріалу. Це дослідження було проведене у Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського у березні 2023 р. В ньому взяло участь 197 студентів (29 чоловіків та 168 жінок) різних спеціальностей та курсів навчання (від I курсу до магістрів). Загальні результати опитування щодо впливу негативних чинників війни на студентську молодь наведені у таблиці 1.

Вони засвідчують, що внаслідок війни у 41% погіршилося або істотно погіршилося матеріальне становище, 3,5% зазнали різного ступеню ушкодження власного житла. У 28% отримали поранення чи інші фізичні ушкодження внаслідок війни хтось із близьких, а у 18% серед близьких людей є загиблі. Більше половини респондентів (62%) зазначили, що вони зазнали різного ступеню небезпеки для власного життя. За результатами самооцінки змін стану власного здоров'я за час війни, він погіршився або істотно погіршився у 39% досліджуваних. Емоційний стан погіршився або істотно погіршився у істотно більшій кількості – 77%. Також 30% відзначають погіршення або суттєве погіршення власних життєвих перспектив.

Результати опитування щодо впливу негативних чинників війни на студентів

№	Питання та варіанти відповідей		n	%
1	Оцінка змін свого матеріального статусу під час війни	Матеріальне становище істотно погіршилося	7	3,6%
		Матеріальне становище погіршилося	73	37,1%
		Матеріальне становище не змінилося	99	50,3%
		Матеріальне становище покращилося	18	9,1%
2	Ступінь ушкодження під час війни житла	Житло втрачене або зруйноване	2	1,0%
		Житло серйозно пошкоджене	1	,5%
		Житло зазнало часткових ушкоджень	4	2,0%
		Житло не постраждало	190	96,4%
3	Чи отримав поранення хтось із близьких	Так	55	27,9%
		Ні	142	72,1%
4	Чи загинув хтось із близьких	Так	35	17,8%
		Ні	162	82,2%
5	Чи зазнав під час війни небезпеки для власного життя	Зазнав надзвичайно сильної небезпеки для життя	4	2,0%
		Зазнав сильної небезпеки для життя	6	3,0%
		Зазнав епізодичної небезпеки для життя	38	19,3%
		Зазнав незначної небезпеки для життя	74	37,6%
		Не зазнав небезпеки для життя	75	38,1%
6	Оцінка змін стану власного здоров'я за час війни	Стан здоров'я істотно погіршився	4	2,0%
		Стан здоров'я погіршився	73	37,1%
		Стан здоров'я не змінився	114	57,9%
		Стан здоров'я покращився	6	3,0%
7	Оцінка змін емоційного стану за час війни	Емоційний стан істотно погіршився	23	11,7%
		Емоційний стан погіршився	129	65,5%
		Емоційний стан не змінився	38	19,3%
		Емоційний стан покращився	7	3,6%
8	Оцінка власних життєвих перспектив на момент опитування	Внаслідок війни життєві перспективи суттєво погіршилися	7	3,6%
		Внаслідок війни життєві перспективи погіршилися	51	25,9%
		Життя через деякий час відновиться на попередньому рівні, або близькому до нього	74	37,6%
		Оцінюю свої життєві перспективи переважно оптимістично	53	26,9%
		Оцінюю свої життєві перспективи безумовно оптимістично	12	6,1%

Висновок. Отримані результати підтверджують виражений негативний вплив війни на студентську молодь що, зокрема, виявилось у погіршенні в значній кількості досліджуваних матеріального становища, життєвих перспектив, стану здоров'я та емоційного стану, а також у пораненні та втраті близьких людей. Відповідно, можна стверджувати, що адміністраціям ЗВО слід вживати додаткових заходів, спрямованих на покращення соціально-психологічної та психофізіологічної адаптованості студентів в умовах війни.

Список використаних джерел:

1. Кокун О. М. Фізична культура і спорт як фактор підвищення адаптаційних можливостей студентів. *Вісник Технологічного університету Поділля*. Ч. 3. Суспільно-гуманітарні науки. 2002. №5. С. 47 - 50.
2. Кокун О.М. Всеукраїнське опитування «Твоя життєстійкість в умовах війни»: препринт. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України. 2022. 46 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/731505>
3. Kokun O. The Ukrainian population's war losses and their psychological and physical health. *Journal of Loss and Trauma*. 2022. URL: <https://doi.org/10.1080/15325024.2022.2136612>

О. Л. Музика

*завідувач лабораторії психології обдарованості
Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України,
кандидат психологічних наук, професор
e-mail: ol.muzyka.ne@gmail.com*

ПСИХОЛОГО-ТЕХНОЛОГІЧНИЙ КОМПЛЕКС ЯК ЦІЛІСНА СТРУКТУРНА ОДИНИЦЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ТЕХНОЛОГІЇ

Розроблення розвивальних психологічних технологій, що активізувалося останніми роками, є відповіддю на запит системи освіти щодо комплексного, швидкого і якісного використання досягнень психологічної науки для вирішення практичних завдань. У галузі психології обдарованості психологічна технологія – це теоретично обґрунтована система психодіагностичних і розвивальних процедур, послідовне здійснення яких дозволяє виявляти й вирішувати ключові проблеми в генезі обдарованої особистості і досягати прогнозованих результатів. Основні сутнісні ознаки психологічної технології – перелік і послідовність технологічних процедур та відтворюваність результатів. Теоретичне обґрунтування, діагностичні процедури та методика психологічних впливів мають бути виписані коротко й детально, так, щоб кваліфіковані практичні психологи могли їх застосовувати в освітній практиці й оцінювати отримані результати.

Психологічні технології, як правило, застосовуються для розвитку психологічних утворень, які тією чи іншою мірою перебувають у складних структурних взаємозв'язках із компонентами структури особистості. Розвиваючи творчу спрямованість, інтелект, самоефективність, асертивність чи мотивацію, ми навряд чи досягнемо успіху, якщо ці психічні властивості розвиватимемо ізольовано, без урахування їх значення для розвитку цілісної обдарованої особистості. Ще більш ускладнюються завдання, коли йдеться про розроблення технологій, які планується застосовувати на досить тривалому віковому проміжку, наприклад, упродовж шкільного навчання. Постає проблема врахування всіх розвивальних чинників, що навряд чи можливо. Шлях вирішення цієї проблеми – виокремлення провідних системотвірних особистісно-розвивальних чинників на кожному віковому етапі. Ми вважаємо, що для розвитку обдарованої особистості такими чинниками є особистісні цінності, які мають суттєві впливи на розвиток всіх інших особистісних властивостей.

Зміст і регуляційні функції особистісних цінностей змінюються залежно від віку. Отже, для того, щоб створити розвивальну технологію розвитку обдарованої особистості, необхідно для кожного окремого етапу аксіогенезу виокремити (теоретично обґрунтувати й емпірично підтвердити) провідні чинники розвитку, підібрати чи розробити психологічні методики для встановлення рівня їх розвитку та розробити психологічні засоби розвивальних впливів [2; 3; 5]. Таким чином, йдеться про розроблення кількох окремих завершених комплексів, які зв'язані між собою загальною теоретичною моделлю розвитку обдарованої особистості. Структура кожного комплексу

складається з теоретичного обґрунтування, що узгоджується із загальною теоретичною моделлю, діагностичних методик та опису розвивальних засобів. Таким чином, психологічна технологія розвитку обдарованої особистості є своєрідним психологічним фракталом і складається з кількох окремих психолого-технологічних комплексів, які структурно її повторюють.

Психолого-технологічний комплекс – це окрема цілісна структурна одиниця психологічної технології, що складається з теоретичної моделі впливу провідного чинника розвитку обдарованої особистості на певному етапі, методики початкової та завершальної діагностики й опису процедури розвивального впливу.

На рис. 1. зображено структуру психологічної технології, що спрямована на підтримку аксіогенезу обдарованої особистості.

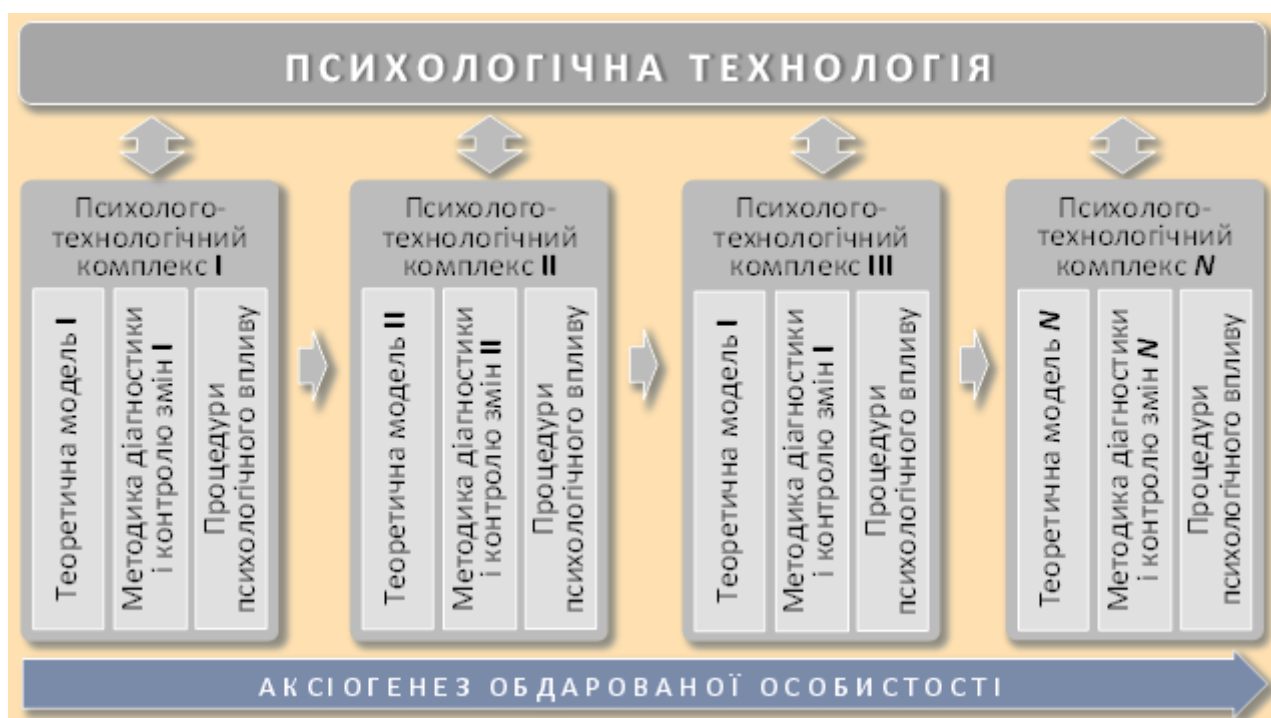

Рис. 1. Психолого-технологічні комплекси у структурі психологічної технології розвитку обдарованої особистості

Аксіогенез розглядається як тривалий процес становлення особистісних цінностей, які регулюють саморозвиток обдарованої особистості. На ранніх етапах регуляційні моделі орієнтовані на цінності, вимоги й очікування соціального оточення, а пізніше, у старшому підлітковому та юнацькому віці, базуються на внутрішніх особистісних цінностях [1; 4]. Зрозуміло, що для кожного з цих етапів необхідні відповідні теоретичні моделі, методики діагностики й контролю змін та адаптовані до вікових особливостей методи розвивальних впливів, тобто відповідний психолого-технологічний комплекс.

Якщо розглядати психологічну технологію загалом, то вона може мати різні варіанти структури, містити в собі один або кілька психолого-технологічних комплексів. Та й сам комплекс можна розглядати як досить гнучку конструкцію.

Наприклад, він може бути спрямований на діагностування і розвиток не одного, а кількох чинників саморозвитку обдарованої особистості. У цьому випадку модифікується теоретична модель та збільшується кількість діагностичних і розвивальних методик, але загальна структура при цьому не змінюється. Важливо й те, що розроблений психолого-технологічний комплекс за відповідного теоретичного узгодження може бути використаний як елемент іншої психологічної технології.

Інваріантність структури психолого-технологічного комплексу, його властивість зберігати свою цілісність як елемента конструювання дозволяє розглядати його як цілісну структурну одиницю розвивальної психологічної технології.

Список використаних джерел:

1. Аксіогенез обдарованої особистості в освітньому просторі: монографія / О. Л. Музика, Д. К. Корольов, О. О. Музика, Н. О. Никончук та ін.; Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України; за ред. О. Л. Музики. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2020. 160 с.
2. Музика О. Л. Аксіогенез особистості і розвиток обдарованості: теоретична модель і підходи до дослідження. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т.VI: Психологія обдарованості. Випуск 14. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2018. С. 60-76.
3. Музика О. Л. Методика «Профіль ціннісної свідомості обдарованої особистості»: теоретичні передумови й результати апробації. Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Т.VI: Психологія обдарованості. Випуск 15. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2019. С. 123-137.
4. Ціннісна детермінація становлення обдарованої особистості: монографія / О.Л. Музика, І.М. Біла, Д.К. Корольов та ін.; за ред. О. Л. Музики. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2017. 220 с.
5. Muzyka O. L., Muzyka O. O., & Osnadchuk Y. O. (2022). Development of e-platform for psychological online testing of gifted senior pupils and students. *Information Technologies and Learning Tools*, 89(3), 162-177. <https://doi.org/10.33407/itlt.v89i3.4700>

О. В. Гнатюк

*провідний науковий співробітник
лабораторії психодіагностики та науково-психологічної інформації
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
кандидат психологічних наук
e-mail: gnatolga@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ОБДАРОВАНИМ УЧНЯМ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Під час будь-якого конфлікту найбільше страждає найуразливіша категорія населення – це діти, і вони зазнають значних труднощів соціального та психоемоційного характеру, пов'язаних зі зміною середовища проживання та звичного кола спілкування, особливо якщо така міграція спричинена війною. Ці складні і незвичні обставини впливають на емоційну, соціальну і особистісну сфери дитини і на кожному рівні проявляються по-різному:

- ✓ на емоційному рівні обдарована дитина може відчувати підвищену тривожність, занепокоєння, страх, невпевненість, напругу, гнів чи агресію;
- ✓ на соціальному рівні – проблеми у спілкуванні з однолітками та дорослими в школі і в сім'ї, а за кордоном – з іноземцями (нерозуміння мови, не знання особливостей і традицій країни, навчання в новій школі);
- ✓ на особистісному рівні можуть спостерігатися проблеми із самооцінкою, відсутність бажання вступати в контакт з оточуючими тощо.

Все це призводить учнів до зниження навчальної діяльності, порушення психічного здоров'я, деформації міжособистісних відносин, розвитку невротичних станів, формування девіантних форм поведінки тощо. Тому адаптація школярів до навчання в умовах воєнного стану в школах має відбуватися з чітким дотриманням педагогічними працівниками вимог офіційних нормативних документів [1] та Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти [2]. До того ж педагоги мають надавати не лише якісні освітні послуги, але й організувати ефективну взаємодію з усіма учасниками освітнього процесу, а також надавати дітям та батькам психологічну підтримку і допомогу.

Людина може надати допомогу й сама собі; може знайти психологічну підтримку з боку своїх близьких, колег, друзів, знайомих; може звернутися до фахівців, які безпосередньо займаються наданням психологічної допомоги, а також до інших фахівців – педагогів, лікарів.

Професійна психологічна допомога надається фахівцем, який має відповідну освіту і володіє вміннями та навичками роботи з клієнтами. Психологічна допомога може класифікуватися за різними ознаками [3] :

- ✓ За часом дії: невідкладна або перша психологічна допомога – це доказовий модульний підхід для допомоги дітям, підліткам, дорослим та сім'ям із безпосередніми наслідками від катастрофи чи тероризму.

- ✓ За спрямованістю: пряма – спрямована безпосередньо на клієнта, на його запит про допомогу; непряма – у відповідь на ситуацію та звернення людей з оточення клієнта; попереджуюча – у відповідь на прогнозовану несприятливу для людини ситуацію.
- ✓ За просторовою організацією: контактна, коли бесіда клієнта з психологом відбувається прямолиць (віч-на-віч); дистантна, яка поділяється на телефонну, письмову, а останнім часом – за допомогою двостороннього електронного відео- та аудіо-запису.
- ✓ За виконанням функцій психологом: діагностична – постановка психологічного діагнозу, складання психологічного портрета особистості; корекційна; консультативна; терапевтична; диспетчерська – переадресація до потрібного фахівця: психіатра, юриста тощо; інформаційна – збір інформації про клієнта, його сім'ю, оточуючих людей, соціальні умови.
- ✓ За кількістю учасників: індивідуальна (особливо коли через особисті, соціальні або суспільні причини групова форма не видається можливою); групова (акцент робиться на розвиваючій, навчальній програмі або, за необхідності, соціальної підтримки).
- ✓ За характером втручання психолога: директивна – яка передбачає прямі вказівки, поради з боку психолога; недирективна – коли психолог йде за клієнтом, прояснюючи його почуття, думки та відчуття.

У процесі адаптації до нових умов діти та дорослі знаходяться в стані психічного напруження, в якому відбуваються їхні переживання та осмислення того, що вони побачили, почули і відчули. Це вимагає від них значних витрат психологічних ресурсів, у них з'являються як термінові адаптаційні реакції, що спрямовані на пристосування до незвичних факторів нових умов життя, так і довгострокові, які дозволяють їм виживати в екстремальній обстановці.

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації щодо викладання навчальних предметів у 2022/2023 навчальному році та психологічні аспекти організації освітнього процесу в умовах воєнного/післявоєнного стану. URL: [stanuhttps://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci](https://mon.gov.ua/ua/news/metodichni-rekomendaciyi-shodo-organizaciyi-osvitnogo-procesu-v-shkolah-u-20222023-navchalnomu-roci)
2. Санітарний регламент для закладів загальної середньої освіти. Наказ МОЗ України від 25.09.2020 № 2205 «Про затвердження Санітарного регламенту для закладів загальної середньої освіти». URL: <https://moz.gov.ua/article/ministry-mandates/nakaz-moz-ukraini-vid-25092020--2205-pro-zatverdzhennja-sanitarnogo-reglamentu-dlja-zakladiv-zagalnoi-serednoi-osviti>.
3. Харченко В.Є., Шугай М.А. Психологічна діагностика та корекція посттравматичного стресового розладу особистості: метод. посіб. Острог: Острозька академія, 2015. 160 с.

Т. С. Гурлева

*старший науковий співробітник
лабораторії консультативної психології та психотерапії
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
кандидат психологічних наук
e-mail: t.s.gurleva@gmail.com*

Н. Ю. Журавльова

*науковий співробітник
лабораторії консультативної психології та психотерапії
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України
e-mail: natalizhur06@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ МОТИВАЦІЇ ДО РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ У СТУДЕНТІВ: АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ

Формування мотивації студента до розвитку у себе критичності, критичного мислення, реалістичного погляду на життя є його відповідальністю перед собою за власне становлення, якість власного життя, а також важливою складовою діяльності викладача, соціального працівника, психолога щодо спрямування уваги молоді до питань саморозвитку, зокрема розвитку вмінь аналізувати зовнішні обставини, внутрішні процеси, оперувати інформацією.

У часи російсько-української війни процес переходу до самостійного життя, до самоствердження та самореалізації для багатьох юнаків відбувається під впливом травмівних подій сьогодення, складних випробувань, може супроводжуватися підвищеною тривожністю, напруженістю, не виключні психічні розлади. У цих обставинах становлення і розвиток критичного мислення є особистісним ресурсом людини, спроможним допомогти їй утриматися у стані рівноваги, довіри до себе, впевненості у власних можливостях оцінити і зрозуміти довколишні події, гідно відповісти на виклики життя.

У даних тезах ми акцентуємо увагу на розвитку у студентів здатності до критичного мислення через актуалізацію в них відчуття потреби в реалістичному сприйнятті буття, а саме – без ілюзій, спотворень, навіювань, через відчуття бажання проявляти цікавість до аналізу власного і чужого досвіду, до практичного оволодіння навичками критичного мислення, грамотного і відповідального споживання і розповсюдження широкого кола різного роду інформації. У юнацькому віці важливим стає не лише отримання оцінки і певних преференцій від навколишніх (що характерно, наприклад, для учнів підліткового віку), а прослідковування і усвідомлення самого процесу власного дорослішання в непростих умовах життєдіяльності, критичне осмислення своїх успіхів і невдач, плину фізичного, інтелектуального, емоційного, духовного становлення, розвитку комунікативних здатностей тощо. Щоб мати можливість реалізуватись, юна особистість має сама бажати, прагнути, воліти самостійно і критично мислити, намагатися здійснювати свої наміри на практиці, мати критерії успішності цього процесу – все це є показниками розвитку самопізнання, усвідомленості, є суто психологічними умовами розвитку здатності ставати і бути суб'єктом власного становлення і вдосконалення.

Криза розвитку сучасних юнаків тісно пов'язана з суспільною кризою, дефіцитом і зламами майже у всіх сферах життя, спотворених війною. Питання «виживання» іноді виходять на перший план і начебто утруднюють процес безперервної підтримки мотивації до розвитку загалом й критичного мислення зокрема. Натомість саме в таких складних обставинах, часто пов'язаних з необхідністю здійснення життєвого вибору, людина має можливість відчутти власну потребу в навичках критичного, реалістичного мислення як такого, що допомагає утримуватись у цій реальності, ретельно обмірковувати та оцінювання її, орієнтуватись в ній, шукати і знаходити адекватні відповіді на свої питання. Саме такий досвід допомагає зробити власний свідомий вибір розвитку критичного мислення задля подолання як складних обставин теперішнього часу, так і заради перспективи свого подальшого життя, можливостей власного розвитку, творчої самореалізації.

Формування мотивації до розвитку критичного мислення має виходити з певних позицій, а саме.

- розуміння юнаком актуальної соціально-політичної ситуації життя і свого місця у ньому, зовнішніх умов власного особистісного розвитку (війна, дистанційне навчання, можливості і стан сім'ї тощо);
- розуміння і знання себе, внутрішніх потреб, цінностей, смислів, прагнень та цілей; розуміння власного психоемоційного стану (почуттів, відчуттів);
- володіння навичками психоемоційної регуляції; важливо вміти помічати власні ірраціональні судження, настанови, оцінки, інтерпретації, несвідомо засвоєні інтроєкти, опрацьовувати їх та виходити на конструктивне сприйняття реальності, ефективну взаємодію з нею (чи звертатися по допомогу психолога у складних випадках) [1];
- усвідомлення необхідності орієнтуватися в ситуації нестабільності, інформаційної невизначеності, суперечливості, що може впливати на особистий вибір як життєвої стратегії, так і конкретних дій у певній життєвій ситуації;
- уміння комунікувати з іншими людьми у процесі безпосереднього контакту і онлайн, а також через ЗМІ, зокрема через текст; розвиток навичок комунікації.

За М. Ліпманом, критичне мислення розглядається як навчання умінню розмірковувати [2]. Вчений вважав, що освітній процес має орієнтуватися на процес наукового дослідження, і виділяв у цьому контексті роль мотивації: «коли проблема не прощупується самотійно, не включається в якісь інтереси і мотивації, так звана освіта перетворюється на шараду і пародію» [цит. за 4, с.31].

На нашу думку, варто забезпечити студентам психолого-педагогічні умови для розвитку мотивації до критичного мислення, до яких можна віднести: налаштованість педагогів і викладачів на аналіз та розвиток критичності мислення студентів, починаючи з першого курсу; опрацювання відповідних літературних джерел для розуміння суті поняття «критичне мислення», його

проявів у повсякденності, особливої важливості навичок критичного мислення в складних обставинах життя; проведення тренінгів, семінарів, лекцій з розвитку мотивації до застосування критичного мислення. До критеріїв успішності процесу розвитку критичного мислення можна віднести: бажання і готовність критично мислити, прояв на практиці розуміння цього поняття і практичне застосування цього типу мислення у життєвих ситуаціях, зокрема у ситуаціях комунікації, де відбувається взаємовплив думок, оцінок, цінностей, позицій.

Психолог може запропонувати сітку заходів, де б студенти могли проявити свою здатність до критичного мислення (взаємини між собою, сприйняття і реагування на ту або іншу медіаінформацію, епізоди власного розвитку як особистості, студента, члена сім'ї, громадянина своєї держави), застосування різноманітних інтерактивних засобів, проблемних задач, введення колективних та індивідуальних занять з розвитку критичного мислення, створення проблемних ситуацій під час навчання.

Список використаних джерел:

1. Вестбрук Д., Кеннерлі Г., Кірк Дж. Вступ у когнітивно-поведінкову терапію. Львів: Свічадо, 2014. 420 с.
2. Ліпман М. Критичне мислення: чим воно може бути? *Постметодика*. 2005. № 2. С. 33–41.
4. Рибчук О.Г. Критичне мислення як предмет філософських та психологічних досліджень. *Вісник Національного університету оборони України* 2 (72), 2023. С. 128-135.
5. Терно С. Світ критичного мислення: образ та мімікрія. *Історія в сучасній школі*. 2012. № 7-8. С. 27-39.

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ В УЧНІВ: ІДЕНТИФІКАЦІЯ ТА АКТИВАЦІЯ ЦІННОСТЕЙ

Актуальність проблеми психологічної стійкості наразі є беззаперечною. Відкритим залишається питання шляхів її підтримки. У який спосіб це зробити, щоби діти, незалежно від рівня розвитку здібностей та обдарованості, змогли бути психологічно стійкими? Підтримка смисложиттєвих цінностей, на думку О. Музики, є одним із чинників підвищення життєстійкості [2].

Визначення О. Романчуком [3; 4] психологічної стійкості (резиліентності) як здатності проходити крізь життєві випробування, зберігаючи при цьому психічне здоров'я та особистісну цілісність є абсолютно релевантним до завдань психологічної підтримки учнів у часі війни. Стійкість у семантичному полі цього означення – це, зокрема, про ідентифікацію та активацію цінностей.

У КПТ-моделі резиліентності першою, базовою складовою є цінності. Інструментом для їх ідентифікації та активації є техніки, які допомагають відрефлексувати те, що є фундаментом психологічної стійкості [1]. Запитання, які пропонуються однією з технік, відкриті до модифікації з урахуванням віку дітей та інших особливостей.

Наприклад, це можуть бути такі запитання*:

- Що для тебе в житті найважливіше?
- Яке життя ти б хотів/хотіла б прожити?
- Якою людиною ти б хотів / хотіла бути?
- Які особистісні якості ти цінуєш в собі? Які якості прагнеш розвинути?
- Чи є люди, вчинки яких тебе надихають? Опиши.

**Запитання модифіковано на основі Техніки ідентифікації та активації цінностей [1].*

Список використаних джерел:

1. КПТ-модель резиліентності: теоретичне розуміння та практичні техніки її плекання // Гуманітарний онлайн-проект «КПТ-модель консультування для ковінгу з викликами війни». Український інститут когнітивно-поведінкової терапії. URL: https://i-cbt.org.ua/resilience_ukraine/. (Дата перегляду 29.08.2022).
2. Музика О.Л. Ціннісна підтримка смисложиттєвих цінностей як чинник підвищення життєстійкості обдарованої особистості. Особистісні та психофізіологічні ресурси життєстійкості: Матеріали III Науково-методичного семінару (м. Київ, 26 вересня 2022 року). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2022. С. 43-46.
3. Романчук О. Витривалість у резиліентності. Як берегти і плекати психологічну стійкість в умовах тривалої війни [Електронний ресурс]. Український інститут когнітивно-поведінкової терапії. URL: https://i-cbt.org.ua/resilience_ukraine/. (Дата перегляду 04.04.2023).
4. Романчук О. Психологічна стійкість в умовах війни: індивідуальний та національний вимір [Електронний ресурс]. Український інститут когнітивно-поведінкової терапії. URL: https://i-cbt.org.ua/resilience_ukraine/. (Дата перегляду 04.04.2023).

Л. В. Корінна

*директор Житомирського обласного спортивного ліцею
Житомирської обласної ради, кандидат педагогічних наук, доцент
e-mail: pedliceum_1991@ukr.net*

О. О. Сірик

*практичний психолог
Житомирського обласного спортивного ліцею Житомирської обласної ради
e-mail: sirykolya93@gmail.com*

БЕЗПЕЧНЕ ОСВІТНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Перехід закладів освіти на дистанційне чи змішане навчання сприяє тому, що в освіті цифрова безпека починає стрімко розвиватися. Змінюються підходи до створення безпечного освітнього середовища, де головна увага приділяється психологічній, емоційній безпеці, адже відчуття безпеки дає можливість для здійснення нових досліджень, пізнання, розвитку [1]. Дистанційна освіта звужує спектр ознак безпечного середовища, оскільки здобувачі освіти постійно знаходяться вдома (майнова та матеріальна безпека). Водночас під час онлайн-навчання велика увага приділяється емоційній, психологічній безпеці учнів.

Одним із головних завдань закладу освіти є створення та забезпечення можливостей, які б сприяли не лише якісному набуттю нових знань учнями, але й їх саморозвитку, з мінімізацією ризиків для психічного та соціального благополуччя учнів [2].

З метою вивчення розуміння здобувачами освіти ліцею поняття особистої безпеки було проведено дослідження особливостей сприймання образу «безпечного освітнього середовища» у свідомості ліцеїстів 8-11 класів, яке здійснювалось за допомогою методу суб'єктивної семантики – асоціативного експерименту. Саме цей метод був обраний нами, оскільки він дозволяє респондентам одразу називати асоціацію, цим самим унеможливаючи соціально бажані відповіді та не втрачаючи індивідуальних результатів, але звертається увага й на узагальнені дані. Метод не можна назвати штучним, тому що не нав'язуються відповіді ні зі сторони дослідника, ні із завдання чи інструкції. Після здійснення частотного аналізу отриманих результатів було реконструйовано семантичну вісь. Результати проведеного дослідження вказують на те, що найчастіше підлітки асоціюють «безпечне освітнє середовище» із «миром в Україні» (4,30%), «спокоєм і тишею» (3,92%), «затишком і комфортом», «взаєморозумінням та взаємодопомогою» (3,92%), «проведенням превентивних заходів» (3,67%), «безпекою» (3,67%), «доброзичливістю» (3,67%), «компетентними і доброзичливими вчителями» (3,67%), «повагою» (3,67%), «толерантністю» (3,67%), «комфортом» (3,54%), «довірою» (3,54%), «благополуччям» (3,42%), «друзями та близькими людьми» (3,41%), «укриттям» (3,29%).

Для того, аби проаналізувати узагальнене ставлення всіх ліцеїстів до безпечного освітнього середовища, було використано метод факторного аналізу. Факторний аналіз здійснювався за допомогою програми Statistica. У результаті факторизації даних було виділено три значимі фактори, реконструкція яких подана на семантичному полі (рис.1).

З першим фактором найтісніше пов'язані такі змістові характеристики, як «довіра», «укриття» (прямий зв'язок з фактором), «повага» (обернений зв'язок з фактором).

Першу групу характеристик можна узагальнити базовими потребами особистості. У цілому перший фактор об'єднує ознаки безпечного освітнього середовища, що стосуються почуття захищеності та конструктивних міжособистісних стосунків.

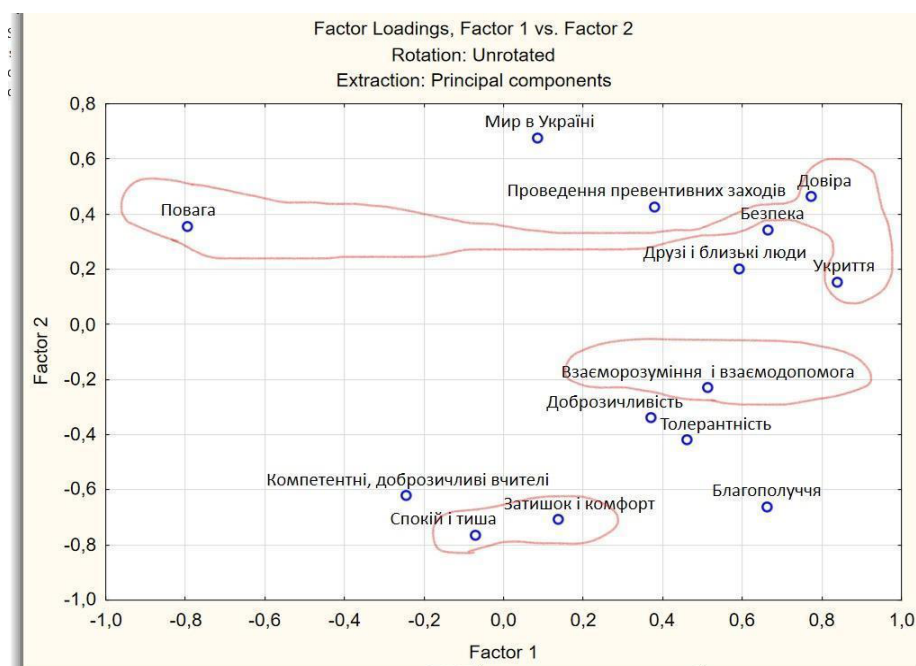

Рис. 1. Факторно-семантичне поле сприймання ліцеїстами образу «безпечного освітнього середовища»

З другим фактором найтісніше пов'язані такі змістові характеристики, як «затишок і комфорт», «спокій і тиша» (обернений зв'язок із фактором). У цьому випадку об'єднано риси, що свідчать про важливість безпечних зовнішніх умов для навчання, які мають безпосередній вплив на емоційний стан людини.

З третім фактором найтісніше пов'язана змістова характеристика «взаєморозуміння і взаємодопомога» (прямий зв'язок з фактором).

Підсумовуючи результати дослідження, можна зробити висновки, що в свідомості ліцеїстів сформовано чіткий, релевантний образ «безпечного освітнього середовища».

Список використаних джерел:

1. Цюман Т. П., Бойчук Н. І. Кодекс безпечного освітнього середовища: метод. посіб. / за заг. ред. Цюман Т. П. Київ: Український фонд «Благополуччя дітей». 2018. 56 с.
2. Gordana S. A guide to creating a safe school environment. 2020. URL: <https://unifyhighschool.org/creating-a-safe-school-environment/>

ДІАГНОСТУВАННЯ ТА ТРЕНІНГ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ МУЗИЧНО ОБДАРОВАНИХ СТУДЕНТІВ

Професійна самоефективність – це сформоване на основі рефлексії значимих результатів та оцінок власної діяльності, спостережень за професійними діями інших людей переконання людини у власній здатності справлятися з професійними завданнями і своїми діями досягати бажаних результатів.

Пряма залежність професійної самоефективності від персонального досвіду успішних діяльностей є підставою для розгляду її як особистісно-ціннісного утворення, що виконує важливі регульовальні функції у професійному саморозвитку музично обдарованих студентів. На початкових етапах професіоналізації для старшокласників та студентів важливо, щоб напрямки розвитку їхніх здібностей збігалися з обраною професією, чи хоча б доповнювали й збагачували особистісно-професійний розвиток. Для осіб із ознаками музичної обдарованості це набуває ще більшої значимості, оскільки вони докладають значних зусиль і витрачають багато часу для розвитку музичних здібностей. У цьому зв'язку необхідні теоретично обґрунтовані психологічні інструменти для діагностики й розвитку професійної самоефективності, які були б технологічно вибудованими і доступними широкому загалу освітніх психологів.

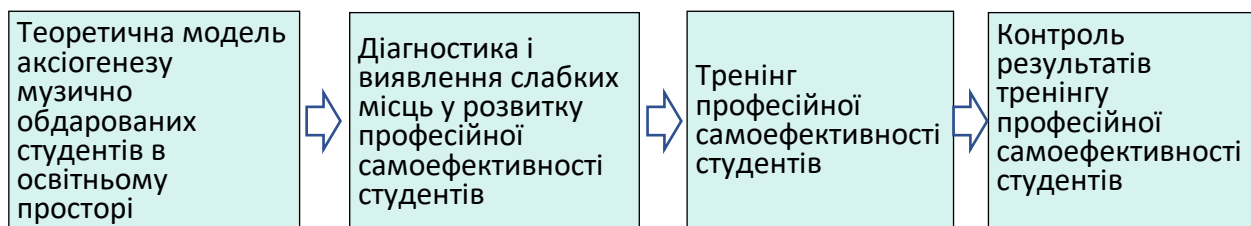

Рис. 1. Схема конструювання психологічної технології розвитку професійної самоефективності музично обдарованих студентів

Теоретичні засади створення цієї технології описано у ряді наукових праць [1; 3; 5]. Встановлено факторну структуру професійної самоефективності, змістове наповнення якої вказує на зв'язок з життєвими цілями і структурованими у часовій перспективі деталізованими планами їх досягнення, з досвідом розвитку власних здібностей, зі сформованими особистими стандартами професійної діяльності, з стійкістю до невдач і досвідом продуктивних вольових зусиль, з уміннями, спрямованими на самоосвіту і саморозвиток.

Для діагностики професійної самоефективності й контролю результатів тренінгу розроблено методику «Профіль професійної самоефективності студентів (ППСС)» (Музика О. О., 2020) [4]. Методика не є стандартизованою, її призначення полягає в актуалізації рефлексійних процесів та імпліцитної концепції професійної самоефективності кожного студента. У результаті дослідження вибудовується профіль ППСС за п'ятьма субшкалами: лідерство, цілі та мотиви професійної діяльності; здібності й упевненість; рефлексія й особисті стандарти; стійкість до невдач, долання і воля; освіта й саморозвиток. Отримані показники дозволяють за допомогою спеціального конструктора оперативно створювати індивідуальні рекомендації для розвитку професійної самоефективності. Це може здійснюватися й автоматично за допомогою електронної платформи «Обдарованість TEST ONLINE», розробленої у лабораторії психології обдарованості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України [2]. Тренер може використати дані про «просідання» профілю кожного учасника для активнішого залучення до тих вправ, що спрямовані на розвиток відповідних показників ППСС.

Основні завдання тренінгу ціннісної підтримки професійної самоефективності – це понятійне збагачення й розширення рефлексійного поля та соціальна валідизація відрефлексованих чи реконструйованих особистісно-професійних цінностей, надання підтримувальної формувальної оцінки з метою підвищення впевненості студентів у власних навчально-професійних здібностях і конкретизація планів особистісно-професійного саморозвитку. Ці завдання вирішуються за допомогою вибудованого на основі теоретичної моделі наскрізного змістового алгоритму, який реалізується у кожному структурному компоненті тренінгу і в кожній його вправі. У ньому відображені джерела розвитку професійної самоефективності та її вплив на особистісно-професійний саморозвиток студентів.

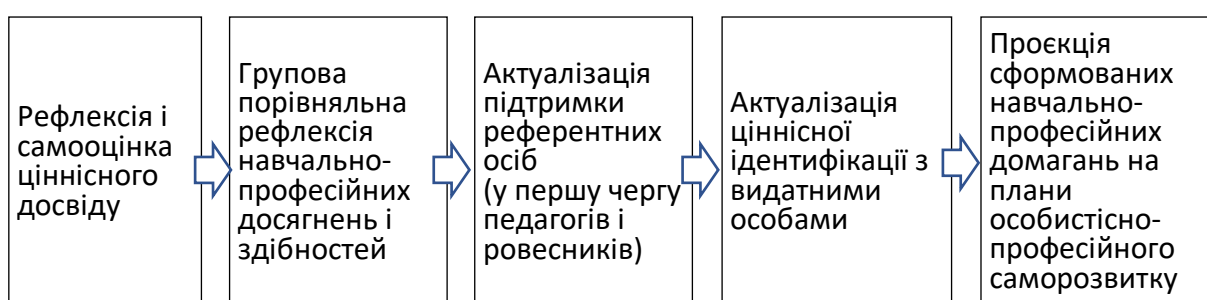

Рис. 2. Наскрізний змістовий алгоритм тренінгу ціннісної підтримки професійної самоефективності

Структура тренінгу включає попереднє і заключне тестування за методикою ППСС на е-платформі «Обдарованість TEST ONLINE», виконання тренінгових вправ із заповненням нотатника самоефективності та груповим обговоренням (рис. 3.).

Рис.3. Етапи тренінгу ціннісної підтримки професійної самоефективності

Тренінгові вправи спрямовані на надання групової ціннісної підтримки у випадках утруднень розвитку самоефективності з метою підвищення впевненості студентів у власних навчально-професійних здібностях.

Список використаних джерел:

- Музика, О. Л. Ціннісна підтримка самоідентичності обдарованої особистості в освітньому просторі. *Проектування розвитку та психолого-педагогічного супроводу обдарованої особистості: в умовах воєнного стану: матеріали науково-практичної онлайн-конференції* (Київ, 23-25 червня 2022 р.). Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2022. С. 219-231.
- Музика, О. Л., Музика, О. О., Оснадчук, Ю. О. Розроблення е-платформи для психологічного онлайн-тестування обдарованих старшокласників і студентів. *Інформаційні технології і засоби навчання*, Т. 89, № 3, 2022. С. 162-177. <https://doi.org/10.33407/itlt.v89i3.4700>
- Музика, О. О. Розвиток самоефективності студентів у процесі адаптаційного тренінгу. *Освітологічний дискурс*, 2020. № 2 (29). С. 132-142. <https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.2.11>
- Музика, О. О. Психологічна методика «Профіль професійної самоефективності студентів (ППСС)» (Авторське свідоцтво № 100028). Київ: Мінекономіки, 2020.
- Muzyka, O. L., Muzyka, O. O., Stavytska, S. O., Stavytskyi, G. A. Psychosemantic fundamentals of professional self-efficacy of students: the state of modern scientific discourse. *Interdisciplinary Studies of Complex Systems*, 2021. № 18. P. 99-112. <https://doi.org/10.31392/iscs.2021.18.099>.

Н. О. Никончук

*провідний науковий співробітник
лабораторії психології обдарованості
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
кандидат психологічних наук, доцент
e-mail: nata.nykonchuk@gmail.com*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОЛЕКТИВНИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ЛЮДЕЙ З ВИСОКИМ РІВНЕМ РОЗВИТКУ ЗДІБНОСТЕЙ У ПАРЕМІЯХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Усна народна творчість (міфи, казки, байки, приказки, прислів'я та інше) тривалий час була предметом уваги як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників. У роботах М. Блека, М. Джонсона, Д. Лаккофа, А. А. Крикманна, О. О. Потебні, О. О. Селіванової та інших авторів описано важливі властивості та функції паремій.

Приказки і прислів'я мають пропозитивну номінацію та слугують назвами не окремих речей, а цілих ситуацій або складних відношень між явищами.

Паремії фіксують нормативні аспекти світобачення, діяльності і спілкування, виконують функції прототипу та спонукають людей до дії. Селіванова О. О. зазначає: „Фразеологізми як номінативні одиниці мови є продуктом культурно-гносеологічної здатності етносу фіксувати як стереотипне власне антропометричне відношення до об'єктивного світу, що з часом перетворюється на прототипове в етносвідомості ” [5, С. 11]. Варто підкреслити, що в усній народній творчості погляди на світ стають експліцитними, але норми та правила поведінки задаються приховано, імпліцитно.

Головною властивістю паремій є метафоричність. Потебня О. О. вважає, що поетичні образи в творах усної народної творчості дають можливість заміщувати масу різноманітних думок відносно невеликими розумовими величинами. Байки, приказки, прислів'я слугують точками, навколо яких нагромаджуються типові факти для побудови узагальнення та зосереджується людська думка [1].

Паремії-метафори виокремлюють в ситуації головне й відкидають другорядне. Вони здійснюють вплив на людину як на рівні свідомості, так і на рівні несвідомого. Приказки і прислів'я впорядковують і структурують досвід людини, допомагають здійснити стрибок до інтуїтивного розуміння суті речей. Паремії також допомагають вибудувати й реалізувати нові моделі поведінки.

Комплексний аналіз фразеологічних словників та збірників українських народних приказок і прислів'їв показує, що в українській мові є понад 600 паремій для позначення різних аспектів явища здібностей та обдарованості [2; 3; 4; 6; 7]. Ці приказки і прислів'я можна об'єднати щонайменше в 5 блоків, які потенційно можуть складати структуру концепту «Здібності»:

- 1) особа – носій здібностей;
- 2) продукти діяльності;
- 3) процес організації діяльності;
- 4) тенденції у розвитку здібностей;
- 5) поцінування здібностей.

Більше третини усіх відшуканих паремій (понад 260 одиниць) слугують для найменування осіб із різними рівнями розвитку здібностей. Близько 140 з них описують людей, які демонструють високий рівень розвитку здібностей.

Детальний аналіз синонімічних рядів виокремлених приказок і прислів'їв показав, що в українській лінгвокультурі на рівні фразеології знайшли відображення такі колективні уявлення про людей з високим рівнем розвитку здібностей:

- особа демонструє високий рівень розвитку здібностей в одній або кількох сферах («*Майстер своєї справи*», «*Золоті руки*», «*І коваль, і швець і на дуді грець*»);
- розуміється в якійсь справі, вміє щось робити («*Мати у руках*», «*Знати що до чого*», «*Знати як своїх п'ять пальців*», «*Мати пристріляне око*»);
- має високий рівень інтелекту, життєвий досвід і загартованість («*Голова на плечах*», «*Макітра варить*», «*Не ликом шитий*», «*Стріляний горобець*», «*І шитеє, і поротее знає*», «*Зуби з'їв*»);
- має неабияку вартість і становить рідкість («*Ціни немає*», «*На вагу золота*», «*Такий, що пошукати*», «*На дорозі не валяється*»);
- є найкращою в якійсь діяльності, вирізняється з-поміж інших, відома своїми досягненнями («*Першої руки*», «*Номер один*», «*Не мати собі рівних*», «*На голову вищий*», «*Мати славу*»);
- випробовує себе, змагається за першість («*Помірятися з плечем*», «*Помірятися силою*», «*Затикати за пояс*», «*Втерти носа*»);
- демонструє розвинені здібності певного виду (музичні, поетичні, мовленнєві тощо) («*Тонке вухо*», «*Золоті вуста*», «*Осідлати пегаса*»).

Приказки і прислів'я, що відображають різні грані явища здібностей та обдарованості особистості, варто використовувати в роботі з підлітками як засіб ціннісної підтримки. Такі паремії допоможуть розширити й збагатити уявлення дітей про складне явище здібностей. В ході рефлексивної бесіди психолог разом із підлітками може проаналізувати складні зв'язки здібностей, інтелекту та життєвого досвіду. Варто звернути увагу дітей також на те, що розвиток здібностей пов'язаний із особистісним зростанням, конкуренцією, досягненням першості в різних видах діяльності, поцінуванням. Підкреслимо, що паремії-метафори дозволяють психологу порозумітися з дітьми попри відмінності у віці, життєвому досвіді, освіті тощо. Зазвичай інформація, представлена в приказках і прислів'ях, оминає механізми психологічного захисту. Паремії можуть допомогти підліткам подивитися на різні ситуації під іншим кутом зору, усвідомити труднощі, віднайти шляхи вирішення проблем, вибудувати нові схеми поведінки.

Список використаних джерел:

1. Потебня О. О. З лекцій теорії словесности. Байка. Прислів'я. Приповідка / ред. О. Ветухов, Ф. Ю. Зелінський; пер.: А. Диких, М. Оглоблін. Харків: Державне видавництво України, 1930. 112 с.

2. Прислів'я та приказки: Взаємини між людьми / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського / упоряд. М. М. Пазяк. Київ: Наукова думка, 1991. 440 с.
3. Прислів'я та приказки: Людина. Природа. Господарська діяльність людини / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського / упоряд. М. М. Пазяк; відп. ред. С. В. Мишанич. Київ: Наукова думка, 1989. 480 с.
4. Прислів'я та приказки: Людина. Родинне життя. Риси характеру / АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського / упоряд. М. М. Пазяк. Київ: Наукова думка, 1990. 528 с.
5. Селіванова О. Нариси з української фразеології (психокогнітивний та етнокультурний аспекти): Монографія. Київ – Черкаси: Брама, 2004. 276 с.
6. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. мови; уклад.: В. М. Білоноженко та ін., редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін.. Київ: Наукова думка, 1993. Кн. 1. 528 с.
7. Фразеологічний словник української мови / АН України, Ін-т укр. мови; уклад.: В. М. Білоноженко та ін., редкол.: Л. С. Паламарчук (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1993. Кн. 2. с. 529-980.

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОБДАРОВАНИХ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблема навчання та виховання обдарованих дітей стала значущою на межі ХХІ століття. Сучасне суспільство – суспільство глобальних змін, його розвиток залежить від творчого зусилля особистості, від тих можливостей і здібностей, якими вона володіє, глобалізація стимулює активність особистості, вказує на необхідність підготовки її до майбутнього, ставить нові цілі та задачі перед системою освіти, зокрема і особливої підтримки та захисту інтересів обдарованих учнів, збереження їх психологічного здоров'я [2, с.5].

Обдарована дитина – це особистість, яка має яскраво виражену спрямованість на здобуття наукових знань, генерування нових ідей при розв'язанні навчальних і дослідницьких завдань, знає історію й сьогоднішні тенденції розвитку предмета дослідження, володіє значним обсягом інформації, має критичне мислення, відчуття нового, високу допитливість, особистісну установку на сприйняття оригінального, незвичайного, вміє встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, робити висновки, аналізувати інформацію, будувати гіпотези, є чутливою до суперечностей, організована, наполеглива в досягненні мети, має інтуїцію, здатна до передбачення, фантазування, відкритого спілкування [4, с. 13].

Теоретичні питання обдарованості досліджували такі вчені як: А. І. Папська, М. С. Виготський, А. Г. Зверєва, А. М. Матюшкін, Ю. З. Гільбух, Б. М. Тєплов, А. Г. Коваль, В. О. Ананьєв, С. В. Тітова та інші. Питання особливостей обдарованих учнів були в полі зору науковців: Я. Н. Пономарьова, Г. С. Костюка, В. О. Моляко, Н. С. Лейтеса, Л. Ф. Бурлачук.

Проблемами психічного здоров'я учнів початкової школи займалися багато вітчизняних і зарубіжних авторів, зокрема В. Бехтерев, О. Васильєв, Л. Виготський, О. Кочерга, О. Леонтьєв, К. Платонов, С. Максименко, С. Рубінштейн, І. Сікорський. Велику увагу збереженню психічного здоров'я молодших школярів також приділяли: Г. Айзенк, Б. Альфред, Л. Кольберг, Ж. Піаже [2; 3, с. 26-30]. Беручи до уваги, що психічне здоров'я є одним із основних компонентів здоров'я особистості слід відмітити і інші дослідження.

Американський психолог А. Маслоу вважає, що психічно здорова людина – це, насамперед, людина щаслива, яка живе у гармонії із собою та соціумом, не відчуває внутрішнього розладу.

З точки зору І.В. Дубровіної, психічне здоров'я – стан душевного благополуччя, повноцінної психологічної людини, що виражається в бадьорому настрої, гарному самопочутті, її активності. Основу психічного здоров'я складає повноцінний психічний розвиток на всіх етапах онтогенезу, високий рівень розвитку вищих психічних функцій [1].

Порушення у розвитку психічних здібностей людини заважають задоволенню її потреб у пізнанні, діяльності, спілкуванні, тому що гальмують

взаємодію людини з навколишнім світом людей, культури, природи і цим провокують деприваційну ситуацію. [2, с.7].

Пайвель П.Г. наголошує, що в обдарованої дитини є, на жаль, цілий комплекс недоліків, про які також варто пам'ятати і батькам, і вихователям. До них належать такі: зверхнє ставлення до ровесників, невміння слухати, монополізація бесіди, намагання зупинити оповідь співбесідника, звичка виправдовувати інших, насміхання, висміювання інших, втрата інтересу до неадекватного викладу матеріалу, стрибкоподібні інтереси і навіть поганий почерк. Зрозуміло, що знати і розуміти особистісні особливості обдарованої дитини - дуже важливо. Бути обдарованим – непросто. Адже особистість обдарованої дитини несе на собі явні свідчення її незвичайності. Обдаровані діти дуже чутливі, тому їх потрібно оберігати від надмірних стресових ситуацій, але робити це потрібно дуже обережно, щоб не притупити сприйняття дитиною навколишнього світу, не позбавити її радощів самостійного пізнання. Численні дослідження, проведені як у нашій країні, так і за рубежом, свідчать про те, що "завжди народжується однакова кількість обдарованих, надзвичайно обдарованих і геніальних людей" [5, с.57-81]. Нажаль, не кожна країна, може надати хороші умови для всебічного розвитку обдарованої дитини.

Як відомо, ознаками обдарованості є нестандартний погляд на навколишній світ, прагнення до критичного осмислення дійсності, намагання відійти від шаблонів та стереотипів, відкинути стандартні вимоги. Обдарованим дітям притаманна емоційна незбалансованість, гостро розвинуте почуття справедливості, вони боляче реагують на прояви суспільної несправедливості. Кожна обдарована дитина - індивідуальність, яка потребує особливого підходу [2]. Тому, психологічне здоров'я у неї дуже у хиткому стані.

Психологічне здоров'я обдарованого молодшого школяра залежить від багатьох чинників, серед яких: сім'я, школа, телебачення та інші засоби масової інформації. Однак певні аспекти поведінки обдарованої дитини: підвищена критичність до результатів власної діяльності, схильність ставити надзвичайно складні завдання, прагнення до досконалості, досить часто призводять у дисбаланс психологічне здоров'я молодшого школяра.

Молодший шкільний вік вважається основним періодом розвитку особистості, її природних задатків, формування моральних якостей, рис характеру та набуття соціального досвіду. У віці 6-10 років активно формується прагнення на все мати своє бачення, з'являються думки про власну соціальну значущість, розвивається самооцінка, формується самосвідомість та зворотність зв'язку з оточенням [2]. В дитячому садку формальне навчання не знаходиться на першому плані, звичайно цей досвід не має для обдарованих дітей яскраво вираженого негативного забарвлення. Однак, перші класи початкової школи можуть виявитись руйнівними для розвитку обдарованої дитини, яка буде вимушена пристосовуватись до низького загального рівня [2; 7, с. 18].

Отже, підсумовуючи наше дослідження, слід відмітити, що однією з найголовніших умов збереження психологічного здоров'я обдарованих школярів є дотримання науково обґрунтованих психогігієнічних норм організації навчання школярів з урахуванням індивідуальних норм навантаження, здатність витримувати навчальне навантаження, не тільки зберігаючи стан повного душевного, тілесного та соціального добробуту, а й використовувати

індивідуальний, нестандартний підхід, а також принципів гуманізації освіти. Ці принципи передбачають застосування особистісно орієнтованих технологій навчання, ставлення до учнів як до рівноправних партнерів у спільній діяльності, виявлення поваги і любові до них, створення сприятливих умов для активності учнів. Тому, головною умовою збереження психологічного здоров'я обдарованих школярів є така організація навчально-виховного процесу, яка сприяє розвитку особистості враховуючи його індивідуальні особливості [5, с. 5-6].

Список використаної літератури:

1. Збереження психічного здоров'я здібних та обдарованих дітей : метод, реком. для [практичних психологів навчальних закладів] / Уклад. : Г.Б. Растроста . - Суми : 2015. - 46.
2. Калошин В.Ф. Психічне здоров'я школярів // Обдарована дитина. - 2008. - №1. 121 С. 26-30.
3. Папська, А. Й. Соціальна педагогіка / А. Й. Папська. - К. : Центр навчальної літератури, 2003. - 256
4. Максименко С.Д. Психічне здоров'я дітей // Психолог. - січень 1(1) 2002. - с.5-6.
5. Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості : [монографія] / Р. О. Семенова, О. Л. Музика, Д. К. Корольов та ін.; [за ред. Р. О. Семенової]. — К,- Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. — 228 с

РОЗВИТОК ПСИХОСОЦІАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ В УМОВАХ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ

Досвід трьох років навчання за змішаною формою (*тут*: беремо до розгляду *варіант* поєднання очної форми з дистанційною), із фактичним переважанням у більшості закладів вищої освіти дистанційної форми, дозволяє зробити певні висновки і прогнози.

Найперше нас цікавить розвиток у здобувачів освіти таких базових психосоціальних компетентностей, як робота в команді, комунікативні вміння тощо. Тривалий період вимушеної самотійності неминуче призводить до послаблення тих навичок групової взаємодії, що сприяють ефективності спільної діяльності: налаштування на взаєморозуміння і прийняття власне групового рішення; усвідомлення відповідальності перед членами своєї групи і залежності спільного результату від внеску кожного тощо. При тому, що навчання як провідна діяльність, що об'єднує навчальні групи, фактично є спільно-індивідуальною і безпосередньо незначною мірою сприяє розвиткові метанавичок спілкування, ефект впливу дистанційної форми і обмеженості безпосереднього спілкування стає особливо помітним.

Порівняльне спостереження у процесі викладання навчальних дисциплін за здобувачами перших курсів із досвідом дистанційного шкільного навчання (набори до університету 2022-го, 2023-го років) та з меншим відповідним досвідом або ж без такого (набори 2021-го і попередніх років) підводить до не дуже втішних висновків: 1) на аудиторних заняттях усе потужніше проявляється настановлення робити усе самотійно, нікого ні про що не запитувати і не просити; 2) при дистанційній формі ймовірність того, що групове завдання буде виконане саме групою – менша 50%.

У цій ситуації є такі пропозиції з її покращення:

- збільшувати кількість групових дослідницьких завдань, удосконалюючи методи організації та контролю;
- залучати обдарованих студентів до розробки тематики і методів організації групових дослідницьких завдань при змішаній формі навчання.

Список використаних джерел:

1. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Схвалено сектором вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України, протокол від 06.02.2020 р. № 7. <https://mon.gov.ua>
2. Змішане навчання: як організувати якісний освітній процес в умовах війни. <https://nus.org.ua/articles/zmishane-navchannya-yak-organizuvaty-yakisnyj-osvitnij-protses-v-umovah-vijny/>

Я. Г. Соловей
*старший науковий співробітник
лабораторії психології обдарованості
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
кандидат психологічних наук
e-mail: solovey-yana@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ ЦІННІСНОЇ ПІДТРИМКИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНО ОБДАРОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

На сьогоднішній день є велика кількість статей, які розглядають обдарованість загалом, досліджують явище музичної обдарованості, оцінюють вплив відомих музикантів в різні часові періоди. Поняття обдарованості включає в себе певну кількість явищ і характеристик людської особистості, які сама людина може розвивати чи навпаки, навіть не підозрювати про них.

Так, при роботі з обдарованими, О.Л. Музика вводить поняття ціннісної підтримки. За його визначенням ціннісна підтримка – це різновид психологічної допомоги, спрямованої на актуалізацію особистісних цінностей людини, їх видозміну чи розвиток з метою забезпечення суб'єктно ціннісної регуляції вирішення життєвих завдань і саморозвитку особистості. О.Л. Музика виокремлює певні особливості ціннісної підтримки, які залежать від вікових аспектів розвитку здібностей, мотивації, самооцінки, соціальних стосунків тощо. Так, на думку психолога, ціннісна підтримка є досить ефективним методом сприяння розвитку обдарованості, оскільки по-перше, враховує індивідуальні особливості обдарованої особистості; по-друге розвиває взаємодію обдарованої особистості з соціумом; по-третє, передбачає фіксацію змін у розвитку як через рефлексію здібностей, так і через результати діяльності.

Американський психолог Л. Сільвермен, який займається вивченням обдарованих, виокремлює деякі їх особливості: 1) поєднання чудово розвиненої довготривалої пам'яті та слабкої короткочасної, оперативної та механічної видів пам'яті; 2) чудове розуміння змісту прочитаного може поєднуватися з труднощами в декодуванні букв та слів (може проявлятися під час вивчення іноземних мов); 3) легке освоєння комп'ютера; 4) нерозбірливий почерк; 5) виконання складної, напруженої роботи якісніше порівняно зі звичайною, рутинною діяльністю; 6) надзвичайно допитливість (задають багато питань, але можуть бути не здатні до вивчення нецікавої для них інформації); 7) неорганізованість; 8) гострота спостережливості та розвиненість уяви (проте можуть бути дуже неуважними на заняттях); 9) енергійність, активність, здібність до тривалої та інтенсивної діяльності, але не здібність до виконання завдань, обмежених у часі (наприклад тести) тощо.

Виховання і навчання музично обдарованих має переваги перед іншими – в основі його лежить індивідуальність навчання та виховання, що є одним з найдієвіших методів роботи.

Елементом музичної освіти є процес усвідомлення індивідом себе як суб'єкта спілкування за допомогою музичного мистецтва, де результатом є не заданий норматив, а саме процес спілкування з урахуванням можливостей

реалізації свого особистісного потенціалу, набуттям творчого досвіду, який виявляється через функції емпатії, рефлексії, креативності, самовдосконалення, художнього відкриття. Очевидно, що не тільки поняття функції музичної освіти набуває пріоритетний сенс і значення для розвитку характерних рис особистості, тут виступає сам процес формування відповідних якостей у майбутніх спеціалістів, який у свою чергу потребує нових підходів до його успішної організації та реалізації. Цей підхід полягає у впровадженні в процес музичної освіти нових форм і методів роботи, що обумовлюються рядом особливостей, властивих саме процесу музичного навчання у вищій педагогічній школі. Такі можливості надає індивідуалізація навчання, яка орієнтована на особистість кожного учня з урахуванням його індивідуально-психологічних особливостей та здібностей; створює сприятливі умови для успішного оволодіння значним обсягом навчального матеріалу на різних рівнях музично-виконавських труднощів.

Найважливіші аспекти індивідуалізації навчання в області музичної освіти – це необхідність вивчення і врахування в навчальному процесі музичних здібностей, схильностей і можливостей кожного студента; створення індивідуальних методів і планів роботи в залежності від індивідуальних відмінностей і особливостей учнів; виховання на умовах індивідуального підходу творчої ініціативи і самостійності в інтерпретації ними музичних творів; особливості вмінь та майстерності в реалізації творчого потенціалу особистості кожного студента розглядаються як мета розвитку особистості, як умова її самовизначення, як засіб досягнення найбільш ефективного результату навчання. Індивідуальне навчання пронизує всю сферу музичної діяльності студентів, сприяє розвитку їх самостійно-творчого досвіду, розвиває всю гаму індивідуальних інтересів та здібностей кожної особистості, відкриває перспективу для вирішень складних художньо-виконавських завдань і проблем мистецтва сьогодення.

ПЕДАГОГІЧНА ОБДАРОВАНИСТЬ ВЧИТЕЛЯ – ЯК ФАКТОР СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНОСТІ УЧНІВ ТА ВИХОВАНЦІВ

Серед провідних видів обдарованості сучасні науковці визначають і педагогічну, як якісно своєрідне поєднання здібностей людини до здійснення функцій педагогічного працівника, що дозволяє їй досягти значних успіхів у творчій професійній діяльності [1].

Доцільно зауважити, що одним із компонентів педагогічної обдарованості є педагогічні здібності. Дослідниками (Ф.М. Гоноволін, Н.В. Кузьміна, І.П. Підласий, В.О. Сластьонін та інші) виділено такі групи педагогічних здібностей:

науково-пізнавальні – здатність людини оволодівати науковими знаннями у визначеній галузі;

дидактичні – вміння відбирати та готувати навчальний матеріал, наочність; чітко, доступно, виразно, переконливо і послідовно викладати навчальний матеріал; творчо проводити уроки; розвивати мислення школярів; стимулювати розвиток пізнавальних інтересів та духовних потреб учнів; підвищувати їх навчально-пізнавальну активність; привчати дітей працювати самостійно;

організаторські – вміння згуртовувати дітей, розподіляти спільно з ними громадські обов'язки, планувати спільну діяльність, вести роботу одночасно з навчальною групою і кожним учнем, аналізувати результати діяльності, підводити підсумки, робити висновки; розвивати в учнів активність, ініціативу, самостійність; дають змогу організувати на належному рівні навчально-виховний процес, а також власну педагогічну діяльність;

комунікативні – вміння встановлювати педагогічно доцільні стосунки з учнями, їх батьками, колегами, керівниками навчальних закладів (педагогічний такт);

перцептивні – полягають в адекватному сприйнятті й розумінні психології дитини; в умінні проникати у духовний світ вихованців, об'єктивно оцінювати їх емоційний стан, тонко відчувати настрої, переживання окремих учнів, виявляти особливості психіки;

сугестивні – здатність здійснювати емоційно-вольовий вплив на вихованців;

дослідницькі – вміння пізнавати й об'єктивно оцінювати педагогічні ситуації та процеси;

соціальні – вміння розібратися у складних міжособистісних стосунках учнів, визначити місце і роль кожного з них у діловій та соціально-психологічній структурах;

експресивні – здатність до зовнішнього вираження своїх думок, знань, переконань і почуттів за допомогою мови, а також міміки та пантоміміки;

емоційна стійкість – уміння педагога володіти своїм станом, поведінкою у різноманітних ситуаціях [2].

Інтелектуальні здібності педагога виділяються як окремий компонент ядра педагогічної обдарованості, оскільки високий розвиток інтелекту є невід’ємною характеристикою вчителя і виконує у структурі його особистості окрему функцію [2].

На нашу думку, розвиток педагогічних здібностей вчителя та стимулювання інтересу вчителів до їх постійного розвитку сприятиме впровадженню кращих освітніх практик. Це, в свою чергу, підтримуватиме мотивацію на формування особистості обдарованих учнів.

Список використаних джерел:

1. Голубова Т.В. Сутність поняття «педагогічна обдарованість». URL: <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/10048/Golubova.pdf?sequence=1>.
2. Антонова О.Є. Педагогічна обдарованість суб’єктів освітнього процесу як андрагогічна проблема // Андрагогічний вісник. – 2013. – № 4. – С. 103-110.